

Minicursus - Agnes van Assisi (1196-1253) "De schaduw van de schaduw in het volle licht"

Maria Hendriks-Winkel, Catarina (Agnes) en Clara brengen eten naar de armen

Deel 2: Geboorte en Jeugd (1196-1211)

Over de geboortedatum van (de later zo genoemde) Agnes van Assisi is enkel met zekerheid te zeggen dat het "eind 11de eeuw" was. Het moet 1196 zijn geweest. Haar vader was Favarone d'Offredutio en haar moeder Hortulana. Ze kreeg de naam Catarina. Wellicht had de pelgrimstocht door het Heilig Land van moeder Hortulana haar op het idee van deze naam gebracht.

Pelgrimstochten naar het Heilig Land verliepen namelijk vaak via Alexandrië, de stad waar de H. Catharina (van Alexandrië) de marteldood vond.

Tot het gezin van Favarone en Hortulana behoorde op het moment van Catarina's geboorte al Clara. Zij werd geboren in 1193 en werd in Catarina's geboortjaar dus drie. Omdat we van de beide zussen geen exacte geboortedag kennen, weten we niet of Clara dat jaar al jarig was geweest toen Catarina werd geboren. Ze kan dus 2 of 3 zijn geweest.

Over Catarina's uiterlijk en karakter kunnen we eigenlijk niets met zekerheid zeggen. Volgens sommige bronnen zou ze de wat emotionelere van de zussen zijn geweest. Wellicht had ze rood (zoals op het beroemde altaarretabel van Clara in de Clarabasiliek; zie hiernaast) of blond haar (aldus het Umbrische claraleven in tien hoofdstukken). En er is een vrome traditie dat Catarina een vlek in haar gezicht zou hebben gehad, op de plek waar ze een kus van het Kind Jezus gekregen zou hebben, omdat ze een grote devotie voor Hem had.

We keren terug naar haar levensbeschrijving. In 1198 bestormden de burgers van Assisi de Staufenburcht (Rocca Maggiore) boven de stad. Er breken in Assisi onlusten uit tussen de burgers (minores) en de adel (maiores). Kort daarop, dus nog net in 1198 of begin 1199 werd het jongste zusje Beatrijs geboren. Catarina was toen 3 of 4 en Clara 5 of 6 jaar. Daarmee was het gezin compleet. Dat wil zeggen: er zijn bronnen die beweren dat er nog twee broers boven Clara zaten

(Dosone en Penenda) of een zus (ook Penenda) tussen Clara en Catarina, maar hiervoor is nooit echt bewijs gevonden.

In 1199 vluchtte de adel van Assisi, vanwege de spanningen met de burgerij, vermoedelijk via hun buitenhuizen, de stad uit naar buurstad Perugia. Ook de familie van Catarina vluchtte. We kunnen enkel gissen hoe deze gebeurtenissen invloed hebben gehad op het gezin. Wie echter vluchtelingenverhalen hoort uit onze eigen tijd kan vermoeden dat het ook voor de zusjes d'Offredutio (6, 4 en nog geen 1 jaar oud) een traumatische ervaring moet zijn geweest om huis en haard achter te laten. In dat geval moeten Catarina en Clara het zich hun hele leven herinnerd hebben. Voor Catarina kan het nog wel eens haar oudste herinnering geweest zijn.

De familie verbleef tot 1205 in Perugia, alwaar de meisjes onderwijs kregen in Latijn, geschiedenis en ridderepiek van moeder Hortulana of een ingehuurde huisleraar. Toen de familie terugkeerde in Assisi was Catarina ongeveer 9 jaar. We kunnen stellen dat Catarina de meest vormende jaren van haar jeugd in Perugia doorbracht.

Waar de familie ook was, Assisi of Perugia, voor de meisjes en vrouwen was het, zoals voor alle adellijke vrouwen, niet de gewoonte zomaar de straat op te gaan en zeker niet alleen. Vaak was de zondagse gang naar de kerk de enige uitzondering. Catarina's familie woonde in Assisi vlakbij de kathedraal; hemelsbreed 20 tot 50 meter. Ook deze zondagse gang naar de kerk betekende zo geen uren buitenshuis zijn. Catarina groeide in deze omstandigheden verder op. De vrouwen leefden dicht op elkaar. Daar moet de basis liggen van de goede band tussen Clara en Catarina.

Uit de jaren die volgden stammen verhalen over hoe Clara zich inzette voor de armen en al een boetekleed droeg. Over Catarina horen we dat ze een boetekleed droeg en bijna alleen water en brood at, er geroemd werd op haar zuiverheid en dat ze zeer meelevend was met iedereen. Over echte zorg voor de armen door Agnes horen we niet; het kan zijn dat zij zich er niet zo mee bezighield of dat zij hierin te veel in de schaduw van haar grote zus stond. Diezelfde zus noemt haar aan het eind van hun beider leven wel de "zeer wijze maagd."

Na 1205 (Catarina is 9) duikt vader Favarone bijna niet meer op in de verhalen. We weten niet wat er met hem gebeurd is. Er zijn biografen die er van uitgaan dat Favarone inmiddels was overleden, maar anderen noemen haar vader expliciet bij de pogingen tot Clara's uithuwelijking. De werkelijkheid is niet na te gaan. Duidelijk is wel dat hun oom Monaldus het hoofd van de familie was.

In 1209 was Catarina 13 jaar. Haar zus Clara weerde zich enkele malen van huwelijksaanzoeken, nu zij de huwbare leeftijd bereikt had. Catarina's neef Rufino werd minderbroeder. Zo werden de eerste banden met Franciscus en zijn broederschap gelegd. Het jaar erop, 1210, woonde Catarina, samen met haar moeder Hortulana en zus Clara een preek van Franciscus bij. Dit moet de 14-jarige Catarina wat gedaan hebben. Catarina hoorde thuis van de nachtelijke ontmoetingen tussen Franciscus en Clara. Moeder Hortulana werd waarschijnlijk niet in het complot betrokken. Er zijn grote gebeurtenissen in de familie op handen, die het leven van de zussen voorgoed zullen veranderen...

In deel 3 pakken we het levensverhaal weer op Palmzondag 27 maart 1211 op.

Verdieping: *Het bepalen van Agnes' geboortjaar*

Met de keuze voor 1196 ga ik in tegen de opvattingen van drie grote Clarabiografen: Gerard Pieter Freeman, Martina Kreidler-Kos en Niklaus Kuster. Ik zal hier proberen uit te leggen hoe ik hiertoe ben gekomen.

Kreidler-Kos en Kuster vermelden dat Freeman 1197 hanteert. In de chronologie van het boekje 'Bij Clara' doet hij dit inderdaad. Vermoedelijk baseert hij zich op de tekst van Mariano van Florence (een 15de/16de-eeuwse kroniekschrijver en minderbroeder): "*nadat Hortulana in 1193 van Clara bevallen was, baarde zij vier jaar daarna de heilige Agnes, en daarna nog een andere dochter, genaamd Beatris.*" Kreidler-Kos en Kuster schrijven in hun eigen chronologische tabel, waarmee het hetzelfde artikel eindigt, echter "ca. 1195".

Er zijn bronnen die beweren dat Catarina slechts 2 jaar jonger was dan Clara of 3 jaar jonger, zoals het Umbrische Clara-Leven in 10 hoofdstukken. Ditzelfde Claraleven verhaalt echter ook dat Clara 13 jaar oud was bij haar vlucht. Dan zou Catarina 10 jaar geweest moeten zijn toen ze Clara volgde! Dat is wel erg jong. Tot slot bestaan er bronnen die vertellen dat Catarina wel 8 jaar jonger was dan Clara. In alle gevallen passen ze daarbij Catarina's geboortejaar aan ten opzichte van Clara's geboortejaar.

Nu mijn beredenering. Catarina moet om de huwbare leeftijd geweest zijn, toen zij Clara volgde. De meeste biografen (Bartoli, Kreidler-Kos, Kuster en Rotzetter) gaan er vanuit dat in de Italiaanse Middeleeuwen de huwbare leeftijd voor adellijke meisjes op vijftien jaar lag. Een bron voor deze bewering geven zij niet. In mijn eigen zoektocht naar een bron kwam ik meerdere leeftijden tegen waarop middeleeuwse meisjes huwbaar werden. Relatief vaak wordt verwezen naar het feit dat toen nog het Romeinse recht gold, dat bepaalde dat de huwbare leeftijd van meisjes op 12 jaar lag. Andere (wetenschappelijke) artikelen noemen 15 jaar. Deze bewering wordt echter nergens gestaafd met een bron. Het toen al geldende kerkelijk recht schrijft voor dat een vrouw voor de voltooiing van haar veertiende levensjaar niet geldig in het huwelijk kan treden. Dat stelt de huwbare leeftijd dus op 14 jaar. Omdat eigenlijk alle franciscaanse biografen uitgaan van 15 jaar, houd ik dat maar aan.

Over op welke leeftijd men in de Middeleeuwen kloostergeloften kon afleggen, gaan dezelfde discussies als over de huwbare leeftijd: voor beide geldt eigenlijk eenzelfde leeftijd. Ik ga er dus vanuit dat Catarina vijftien jaar was. Was zij immers jonger geweest, dan zij was nog minderjarig. Dan had haar familie haar terug kunnen halen. Was zij ouder geweest dan 15 jaar, dan hadden haar ouders vast al een huwelijkskandidaat gezocht. Ze moet dus in 1211, het jaar waarin Clara en Catarina hun ouderlijk huis verlieten 15 jaar zijn geworden, of dit nu in de maanden voor of in de maanden na haar vlucht was. Daarvan uitgaand, moet ze dus in 1196 zijn geboren.

Als zij in 1197 zou zijn geboren, was ze 13 (na haar vlucht jarig) of 14 (voor haar vlucht jarig). Zoals al gezegd, had haar familie Catarina dan zeker terug kunnen halen. Voor wat betreft de bronnen die beweren dat Catarina 8 jaar jonger was dan Clara: dat kan zeker niet kloppen... als Clara 18 is bij haar intrede, zou Agnes als 10-jarige naar haar toegekomen zijn. In alle discussies over leeftijd waarop men geloften kon afleggen, wordt 12 jaar toch echt als het minimum gezien.

Van een leeftijd van 15 jaar van intrede door Catarina gaan ook de Klara-Quellen (het Duitse Clarabronnenboek) uit. Om het nog specifieker te maken, vermoed ik dat Catarina net 15 jaar was toen ze kwam, dus net meerderjarig was en dus geloften mocht afleggen. Ik vermoed dus dat Agnes' geboortedag tussen 1 januari en 11 april valt. Het Umbrische Clara-Leven in 10 hoofdstukken noemt Catarina 3 jaar jonger dan Clara. Ervan uitgaande dat Clara in 1193 is geboren, maakt dit voor Catarina inderdaad 1196 als geboortejaar.

Citaat van Agnes van Assisi

Omdat het lot van allen zo is geschapen dat het nooit in dezelfde toestand kan blijven, daarom wordt iemand in tegenspoed gedompeld wanneer hij meent in goeden doen te zijn.